

DIJALOG

SLIKA ISA-PEJGAMBERA, a.S., U ISLAMU

Dr. SMAIL BALIĆ

Razumije li se pod bogoštovljem (teologijom) “govor o Bogu”, onda islam ustvari nema šta kazati o Isusu Kristu, jer on isključuje bilo kakvo uvlačenje čovjeka u područje božanskoga. Prema tome, neće u ovom članku biti govora o ljudskom iskustvu Boga u smislu kršćanskog bogoslovlja.

Isa-pejgamber ima u islamu posve ljudski omjer. Tek njegovo neobično rođenje ga izdiže iznad običnih smrtnika. Tako se po samom predmetu između osobe Krista i islamske nauke ne može uspostaviti neka veza.

Suprotno biblijski orijentiranoj kršćanskoj teologiji, koja ne govori jednostavno o Bogu, već o personalnom jedinstvu između “Boga i čovjeka” u središtu događanja, islam nastoji, da svaku pomisao o čovjeku kao suparniku Božije jedinstvenosti istisne iz svijesti svojih vjernika. U ovome odbijanju su muslimani jedinstveni sa židovima. “Ko prati kršćansku liturgiju”, primjećuje američko-židovski učenjak **Abraham Katsh**, “može ponekad teško razlikovati, kome je zapravo upućena molitva: Bogu ili Isusu ili obojici.” Uzme li se u obzir, da su kršćanski teolozi, kako se s pozvane strane ustanovljuje (J. M. Lochman), po pravilu bogoslovi, zato što vjeruju u Isusa Krista i na određen način u Boga¹, to postaje jasno, kako daleko su udaljena polazišta obaju teoloških sustava. Jaz se čini nepremostivim, stave li se u promatranje stranputne misli pojedinih savremenih “bogoslova”, da se treba

uopće oprostiti od Boga. Takav je, npr., kristološki nacrt **Dorothee Sölle**. “Njezina formula o ‘smrti Boga’”, ispravno primjećuje E. Hübner, “signalizira dilemu jednog teološkog mišljenja, koje - uhvaćeno u svom antropološkom ishodu - očito nije više sposobno, da gubitku svijesti o Bogu, koji se naglo širi, suprotstavi biblijsko svjedočanstvo o Stvoritelju.”²

Tumači li se Isa-pejgamber tako da se na pojam Boga o Objavi (*wahyu*) uopće ne osvrće, to prestaje po silini stvari svako zajedništvo između islama i kršćanstva. Ne treba biti posebno naglašavano, da se kršćani i muslimani mogu susresti samo u Bogu kao Stvoritelju i Održitelju. Ova temeljna vjerska vrijednost, naime “stvar s Bogom”, ne da se ničim zamijeniti, pa ni Isa-pejgamberom, koga islam uzdiže iznad drugih ljudi.

Važna karika u nizu Božijih poslanika

Kao i svi drugi Božiji poslanici, Isa-pejgamber je u islamu sveden na ljudsku mjeru. Zbog toga govor muslimana o Kristu nema uporedivo sličnu težinu kao onaj kod kršćana. Isa je u Kur'anu samo predmet priče o Božijim poslanicima. Tumačenje ovog pričanja nije doduše jedinstveno. Dok stariji tumači Kur'ana njega usvajaju kao iznošenje sigurnih činjenica, to u njemu noviji mufesiri - kao Muhammad Halafallāh Ahmad, Haris Korkut, Husein Đozo i dr. - vide tek književno

gradivo, koje služi pouci, ali i estetskom ugodaju slušatelja ili učača kao i podizanju njihova vjerskog “tlaka”. Ono nadalje održava vezu s prethodnicima u vjeri. Ovi stručnjaci se pri tome pozivaju na sam Kur’an, koji, npr., izvještaj o Jusuf-pejgamberu cijeni kao “najljepšu priču”.³

Općenito ova skupina kur’anskih iskaza sastoji se iz kratkih osvjetljavanja, pabiraka i naznaka. Zaključene predstave nedostaju. Sve to dokazuje da im je u skupnom kur’anskom nacrtu namijenjena uzgredna zadaća. One su na određen način subkultura misaonog i osjećajnog svijeta, koji oblikuju.

Po ovome shvaćanju, koje u našem vremenu sve više dobiva na važnosti, priče o Božijim poslanicima su istovremeno jedna vrsta književne građe, koja ispunjava vrijeme časkanja i koja među ostalim služi uspostavljanju podloge za razgovor s drugim objavljenim vjerama. Njima nije, po ovom mišljenju, toliko do toga da se prihvati njihov sadržaj, koliko do djelovanja kao pomagala za jačanje vjere određenog slušateljstva. One služe kao poticaj i stimulans za pobožnu dušu. Njihov svagdašnji junak je uzor (*uswa ḥasana*). Zbog tog on mora u svojim ljudskim omjerima slušaoca pokrenuti na slijedenje.

Kur’ansko kazivanje o Isa-pejgamberu

Kur’an ima za neke biblijske događaje vlastita čitanja ili sastave. Njihovo postojanje govori u prilog činjenice da Muhammedu, a.s., nije stajalo do toga da se po umijeću bogoslova bavi raščlambama priča o Božijim apostolima. Islam nije, kao, recimo, židovstvo, proizašao iz povijesti saveza s Bogom.”⁴

Isto tako mu je blizinski odnos između Boga i čovjeka u obostranim povijesnim vezama nepoznat. Zbog tog ranžiraju priče o “prorocima” u naukovnoj zgradi islama tek na drugom ili trećem mjestu. Rastavna crta od vjeroispovijesti (*‘aqa’ida ili i’tiqāda*) je veoma oštra. U stvarnosti se ove priče osjećaju mnogostruko kao legende. U djelatnoj vjeri one nemaju nikakvu neposrednu zadaću.

Ovo je također razlog, da se islamski učenjaci nisu nikada ozbiljno bavili kristologijom. Kad Ali Merad ovo objašnjava jednom “velikom diskrecijom” (*grande discretion*), da bi izmakao sterilnim sudaranjima s kršćanima, to treba znati, da je “velika prešućenost” samo

zbog tog bila moguća, jer ovdje nisu u pitanju vjerske prešnosti. Od manjeg je utjecaja pri tome bila okolnost, da poglavlje Isus spada u područje tajanstvenog (*ḡayb*).⁵ Ono što Aṭ-Tabarī (umro 923.), Ibn an-Nadīm (umro 995. ili 996.), Aš-Šahrastāni (umro 1153.) i drugi svestrani znalci i povjesničari religije u svojim djelima kažu o Isau, jesu kratke i sažete obavijesti. Uglavnom kršćanski misionari i pojedini orijentalisti, usko povezani s teologijom ili dapače sami prvotno bogoslovi, pre naglašavaju kur’ansku sliku Isa-pejgambere. Na to ih zavodi preuzeta kršćanska tradicija o načinu gledanja na slučaj Isusa. Nikakvo čudo da oni pod takvima uvjetima dolaze do krivih zaključaka i procjena. Tako nalazi Heikki Räisänen, finski stručnjak za Evandjelje (Novi zavjet), koji je o Isusovoj slici u islamu napisao zapaženu raspravu⁶, da se “krajnje teocentrična teologija Muhammedova, koja ga na kraju dovodi do odlučnog odbijanja obožavanja Isusa”, u konačnici ispostavlja kao krajnje “egocentrična”. Muhammedovo vlastito iskustvo je postalo mjerilom, kojim on mjeri prošlost. To iskustvo postaje važećim za danas. “U ovom sklopu se mora”, misli on, “vidjeti kur’anska slika Isusova.”

Kur’anska vještina raspravljanja na slučaju Isa-pejgambere

Slika Isa-pejgambere postignuta na temelju osamostaljenog promatranja istrgnutih ajeta mora ispasti krnja i nedostatna. Jer u vezi s drugim pričama o Božijim poslanicima pokazuje se, da sva posebna svojstva, koja Kur’an pripisuje Isau, imaju svoje podudarnosti ili upoređenja kod njegovih poslaničkih predhodnika. Tako je Adem, a.s., kao što je poznato, stvoren na sličan način kao Isa (sura 3:59). Musa je oživljavao mrtve, dajući im (duhovno) obnovljenu snagu, i slično. Nasuprot tomu pokazuje uporedba s Muhammedom posvemašnju protivnost tako predstavljene prošlosti. Objavitelj islama osobno nije mnogo držao do čuda. Najjačim dokaznim sredstvom, svojim “čudom” (*mudžizom*), smatrao je Kur’an, tj. bez pripreme i napamet govorenu Veselu vijest od neuka čovjeka. Kad je njegov u djetinjskoj dobi umrla sin Ibrahim bio nošen do groblja, kao nekim čudom zamračilo se sunce. Odmah iza toga počeo je narod pričati, kako Nebo žali za izdankom Božijeg poslanika. Jedva da je za

to saznao Muhammed, on se odlučno usprotivio takvom tumačenju prirodnog događaja. Kako se onda može kur'anska predodžba o Isau vidjeti kao komad osavremenjene prošlosti Božijeg poslanika u ogledalu vlastitog iskustva? I kako bi islamska teologija mogla biti "egocentrična" u odnosu na Muhammeda? Šta bi onda trebalo kazati o teologiji Petoknjžja, u čijem središtu stoji narod Izraela, ili o bogoslovlju Novog zavjeta, u čijem središtu se pojavljuje Isa?

S takvim zaključcima, koji često - kao što pokazuje slučaj Rāisānena - nalaze mjesta u ozbiljnim raspravama, mogu se stvari postaviti naglavačke. Nikakvo čudo, da se onda na muslimanskoj strani pojavljuju žestoke reakcije.

Riječ uleme

Izazvani iz svoje pričuve, pojedini su islamski učenjaci uzimali pero u ruke. Među njima je i čuveni al-Gazālī, umro 1111., koji je sastavio jedan opovrgavajući spis o božanskoj prirodi Isaa. (Autorstvo ovog djela je, doduše, u najnovije vrijeme dovedeno u sumnju.) Također niz drugih rasprava nastao je u arapskoj, turskoj, perzijskoj i urdu-literaturi.⁷

Na prelasku 19. u 20. stoljeće, kad se u sljedeću započeto pada Osmanlijskog carstva islam našao suočen s pojačanim misionarskim nastojanjima kršćanstva, izbila je na površinu čitava gomila obrambenih spisa, koji su, naravno, obično ispunjeni osjećajima uzbuđenja. Tek nacionalni probici naroda Prednjeg Istoka, koji su se domogli nove svijesti, prouzrokovali su osjetljivo stišavanje nabujalih osjećaja. Nastoji se na objema stranama, kršćanskoj i muslimanskoj, da se ne daje povoda besplodnim i štetnim raspravama dogmatske prirode. Snošljivost se sustavno podupire s najviših državnih mjesta. Sukob u Palestini ju je učinio u arapskom prostoru prešnim zahtjevom. Na drugoj strani su političke potrebe donijele u teologiji neka upitljiva stremljenja. Tako je među Arapima opetovano učinjen pokušaj, da se Isau kao mesiji (*almasih*) dadne povijesni omjer. On je po tome, doduše, obećani mesija ("miropomazanik") židova, ali nije ispunio svoj zadatak na način kako su to židovi očekivali. Mjesto žudene židovske države on je samo objavio nebesko carstvo. Sa zaključkom njegova poziva nestalo je svakog izgleda za dolazak jednog novog mesije. Ovim tumačenjima pokušava se

suprotstaviti pojedinačnim izjavama o mesijanskoj naravi israelske države.

Kako god neko gledao na pejgamberske priče u Kur'anu, činjenica je, da one sudjeluju u oblikovanju predstave o svijetu kod muslimana. Tako je i Isaova slika u islamskoj vjeronauci određena Kur'anom. Razlike između jučer i danas nema, jer je Kur'an kao Božija objava nepromjenljiv.

Neka budu ovdje predočena najvažnija oslikavanja, koja Kur'an sadrži o ovom Božijem poslaniku.

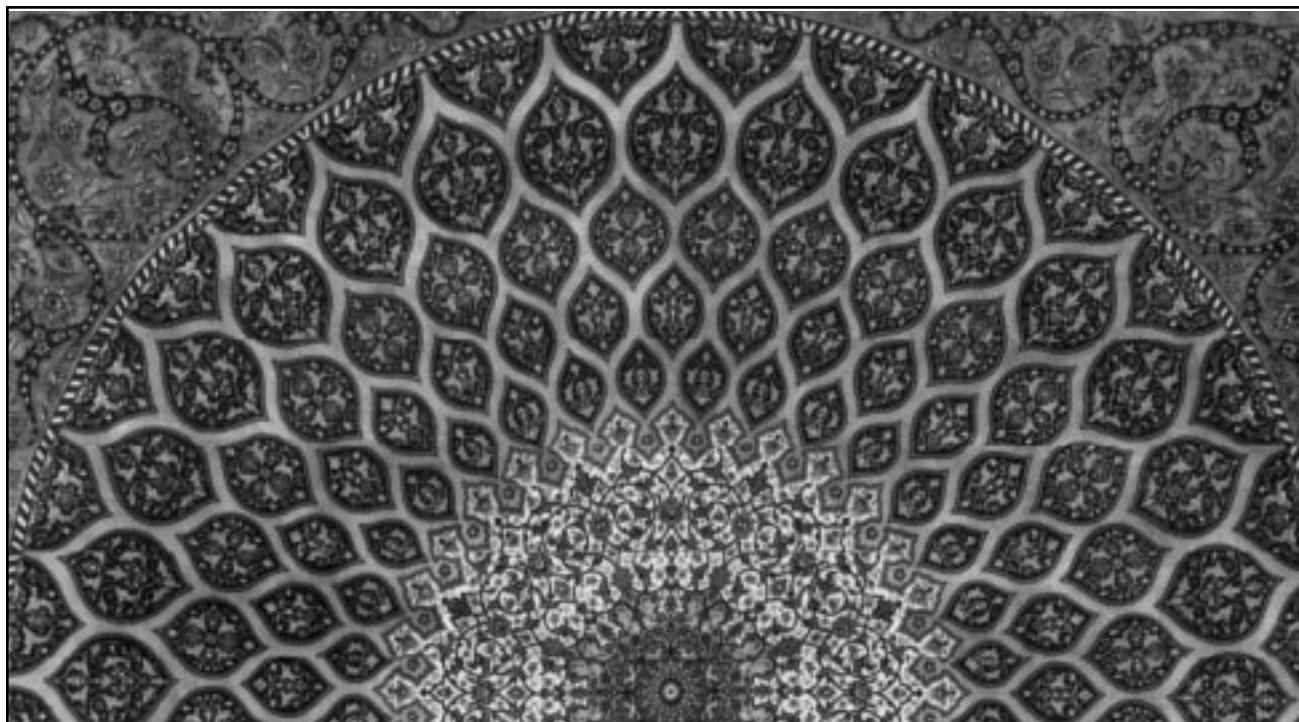
"Utječem se Milostivom od tebe, ako znaš za Boga", govorila je Merjema (Marija) u susretu s melekom Džibrilom, koji je bio došao, da joj najavi rođenje. "Ja sam samo izaslanik tvog Gospodara, (poslan) da ti darujem bistra dječaka." "Kako ću ja dobiti dječaka, kad me ni jedan muškarac nije dodirnuo? Nisam valjda bludnica." "To je tako", reče on. "Tvoj Gospodar kaže: 'ZaMe je to lahko. Hoću da ga učinimo znakom za ljude i milošću s Naše strane. To je zaključena stvar.'" Potom je ona zaniijela. U takvom stanju povukla se na jedno pusto mjesto. Porodajni bolovi prisilili su je da potraži jedno palmino stablo. Tad je govorila: "Kamo sreće da sam prije umrla i da me je posve prekrila tama zaborava!" (19:18-23).

Glasovi s vrhovnog učilišta Al-Azhar

Na slučaju Isa-pejgambera, tumači ove kur'anske izvode Abū Zahra (umro 1974.), jedan od rijetkih islamskih kristologa, očituje se neposredna stvaralačka volja Božija. On je bio znak božanskog prisustva za one koji su uobičajili svijet vidjeti u naviklom redu, po kojem jedan uzrok izaziva uvijek određen učinak. Ovdje se našao učinak bez svoga uzroka.⁸

U drugu ruku je Isaovo rođenje, misli Abū Zahra, otvorenje duha za one ljude, koji ga nijekaju. I druge kur'anske stavke potvrđuju ovaj smisao, kao - recimo - ajet: "I u onu, koja je sačuvala svoje djevičanstvo - u njoj život udahnusmo, i nju i sina njezina znamenjem ljudima učinismo." (21:91)

U svrhu opovrgavanja božanstvenosti Isusa priča Kur'an sljedeću zgodu: "Isa, sine Merjemin! Jesi li ti ljudima rekao: 'Uzmite mene i moju majku namjesto Allaha za božanstva?' 'Bože sačuvaj!', uzvratit on, 'nije moje da govorim nešto na što nemam pravo.



Da sam to rekao, Ti bi već znao. Ti znaš, šta ja ne znam, a ja ne znam, šta Ti znaš. Zaista si Ti znalac skrivenih tajni.” (5:116)

Nadovezujući se na ovaj kur’anski stavak, primjećuje Muhammad ibn Al-Ḥaṭīb, jedan drugi učenjak iz kruga azharske uleme, na polemički način: “Oni koji tvrde da je Isus Bog, ne vjeruju ni sami u to.”⁹ Sam Krist se opetovano označavao kao “čovječiji sin.”¹⁰ Za kur’ansko opažanje, da su Marija i njezin sin uzimali hranu poput drugih ljudi, misli Al-Ōṭīb, da je to oprezno podsjećanje na ona ljudska stanja, kroz koja prolazi čovjek, koji uživa jelo i piće i u kojima su čovjek i životinja jednaki. Time on želi ukazati na nerazumnost obožavanja čovjeka.

Na temelju jedne podrobne raščlambe odgovarajućih kur’anskih iskaza dolazi Riyād ad-Ḍurūbī, umro 1998., do zaključka, da islam Isaa ne priznaje ni bogom ni Božijim sinom. On mu tek pridaje poziv israelićanskog Božijeg poslanika, kojem je stavljeno u zadatak, da prenese Indžil (Evangelje) ili Veselu vijest.¹¹

Sporan je kur’anski izraz “al-masiḥ” (pomazani, miropomazanik, mesija) za Isaa. Pod utjecajem židovskih i kršćanskih prednja pod tim se pojmom obično podrazumijevao “Mesija posljednjih dana”. Pojam dolazećeg Mehdije, spasitelja islamskog svijeta, s tim je usko povezan, pa nekada i istovjetan. Još uvijek se održava u muslimanskim širokim slojevima predodžba o Isa-pejgamberu kao apos-

tolu uskrsлом pred Smak svijeta, koji će ljudstvo uvesti u islam.¹² Misao na Mehdiju je u prošlosti dovela mnoge pustolove na plan i pomagala im da dođu do uticaja i moći kod prostog naroda. I političari su znali iz nje crpiti korist. Treba samo pomisliti na Mehdistanak u Sudanu 1843-85. Vjera u ponovni dolazak Isa-pejgambere, bilo u svojstvu spasitelja islama, bilo po nekoj drugoj zadaći, stoji - kako uvjeravaju uplivni alimi našeg vremena - u oštroj protivnosti s islamskom naukom. “Kur’an je posljednja i konačna Božija objava”, piše Husein Đozo, svršnik sveučilišta al-Azhar, u službenom glasilu Islamske zajednice u Jugoslaviji.¹³ “Nema, prema tome, nikakve potrebe niti opravdanja za ponovno javljanje bilo kojeg Božijeg poslanika.” “Muslimani se moraju osloboditi očekivanja i uzdanja u dolazak Mehdije i Mesije. Umjesto toga moraju se pouzdati u se i u svoje snage.”¹⁴

Vjera u ponovno javljanje Isa-pejgambere je doprinosila širenju učmalosti među narodom i jačala predanje u sudbinu. U takvoj klimi mogla su se razvijati vjerska držanja poput pretjeranog *tevekkula*, prepuštanja *kismetu* u smislu očekivanja Bogom određenog usuda, izmicanja od odgovornosti po receptu “Inšallah” i slično.

Husein Đozo se u svom gledanju na pitanje Isa-pejgambere oslanjao na stav nekadašnjeg šejh ul-ekbera (najvišeg autoriteta) u al-Azharu Maḥmūda Šaltūta.

Haris Korkut, umro 1980., također svršeni Al-Azhara i nastavnik na travničkoj medresi, koji je veći dio života proveo u Bejrutu, svratio mi je pozornost na upotrebu izraza *al-masīḥ* u vezi s imenom Isaa (Isusa) u smislu oslovljavanja (*'unwāna*).¹⁵

Po Kur'anu mu ne pripada nikakvo drukčije značenje.

Obožavanje Krista ne može biti predmet dijaloga

Iz rečenog proizlazi da i pored visokog poštovanja, koje muslimani ukazuju Isau kao Božijem poslaniku, stvarni ishodi kršćansko-islamskog dijaloga ne mogu nadići crtu razdvajanja u korist priznanja nadljudske naravi Isusa. U vremenu, kada biblijska čuda sve manje mogu ljude uvjeriti, u opasnosti je također Isaova slika u Kur'anu, nabijena nekim crtama kršćanske mitologije, da bi se mogla raspliniti. Oni kristolozi koji ovu sliku preuveličavaju očito su slabo upućeni u islamska poimanja. Nasuprot tome, savremena teologija, koja se želi od Boga rastaviti, stvara ponor, koji lahko može ugroziti svaki kršćansko-islamski razgovor. Samo povratak jedinstvenom praznovoru, uz vjeru u Boga i zajedničko moralno-društveno i vjersko ustremljenje, jamči osmišljen razgovor i plodnu saradnju.

Neki teolozi, kao Nijemac Paul Schwarzenau, kažu otvoreno da je "islamska kristologija" izvornija i prema tome tačnija. Zašto je to tako, lijepo je kazao pravoslavni mislilac Marko P. Đurić: "Do našega međusobnog mirenja nikada neće doći, dok se ne uzdignemo iznad vlastite teologije, a to uzdignuće ponajprije se tiče njezine dehele-nizacije (moje podvlačenje) i našeg što dubljeg vezivanja uz riječ Božiju."¹⁶

Apostol Pavle, umro 63. ili 67., uveliko je oblikovao kršćanstvo i u nj unio mnogo helen-skog (starogrčkog) namrijeća. To je i razlog zašto američki pisac Michael Hart u djelu "The 100" (Njih stotinu), New York 1978., nije stavio Isaa na čelo velikih ljudi, koji misaono i osjećajno pokreću svijet, iako je Isa-pejgamber veličina, koja se već oglašila u bešici, pa po njoj i mi - muslimanski Bošnjaci - računamo godine. Za Harta je najveći čovjek u povijesti ljudstva - na čuđenje muslimana - upravo Muhammed, a.s., objavitelj islama. **m**

¹ Vidi: Buri, J.M. Lochman, H. Ott: *Dogmatik im Dialog* (Dogmatika u dijalogu), svezak 2. (Güterdloh, 1974.), str. 13.

² E. Hübner: *Evangelische Theologie in unserer Zeit* (Evangelistička teologija u našem vremenu), 3. izdanje, Bremen, 1966., str. 252.

³ Kur'an, sura 12 : 4.

⁴ Izraz "savez" u vezi s razvojem islama ima u Kur'anu posve drukčije značenje.

⁵ Uporedi: A. Merad: *Le Christ selon le Coran* (Kršćanin po Kur'anu). (Aix-en-Provence, 1968., str. 80. Uporedi dalje: Muḥammad Kāmil Husayn: *City of wrong* (Nepredvidni grad). A Friday in Jerusalem. Transl. from the Arabic with an introduction by Kenneth Cragg. Djambatan (1959.), XXV, str. 225 Kamphoevener, Elsa Sophia von: *Islamische Christuslegenden* (Islamske legende o Kristu). *Fromme Legende des Islams*. (Ilustracije od Hansa Bācher'a.) Zürich: Die Arche (1963.). str.53 s(Die kleinen Bücher der Arche. 372/373.)

⁶ H. Rāisānen: *Das koranische Jesusbild* (Kur'anska slika Isusa). Ein Beitrag zur Theologie des Korans. (Helsinki, 1971), str. 89.

⁷ Za starije vrijeme vidi: M. Steinschneider: *Polemische und apologetische Literatur in arabischer Sprache zwischen Muslimen, Christen und Juden* (Polemička i apologetička književnost na arapskom jeziku između muslimana, kršćana i židova). Leipzig, 1877. O kontroverznoj književnosti vidi članak "Das Verhältnis zu den Ungläubigen in der islamischen Theologie" (Odnos prema nevjernicima u islamskoj teologiji) od Petera Antesa u "Glauben an den einen Gott", Freiburg, Basel, Wien, 1975., str. 117-129.

⁸ Muhammad Abu Zahra: *Muḥādarat fi'n-nasraniyya* (Predavanja o kršćanstvu). (Al-Qahira, 1385/1965/6), str. 16

⁹ Muhammad ibn Al-Hatib: *Hada huwa'l-haqq* (Ovo ovdje je istina). (Al-Qahira 1386/1966/7), str. 6. Ovaj spis je nastao kao odgovor na pogrđan spis jednog kršćanskog teologa.

¹⁰ Na istom mjestu, str. 11. Uporedi još: Riyad ad-Durubiyya (El-Droubie): A Muslim View of Jesus and Christianity (Pogled jednog muslimana o Isusu i kršćanstvu). London (oko 1973.), str. 4.

¹¹ Na istom mjestu, str. 17.

¹² 'Abdullah ibn 'Omar al-Baydawi, umro 1286., jedan od najuglednijih tumača Kur'ana, izgradio je naučavanje o ponovnom dolasku Isa-pejgambere. Vidi: Rāisānen, na drugom mjestu, str. 22.

¹³ Husein Dozo u rubrici "Pitanja i odgovori" u Glasniku Vrhovnog islamskog starješinstva 37/1974., str. 46.

¹⁴ Dozo, na istom mjestu, str. 46.

¹⁵ Haris Korkut bio je i izuzetan poznavalac bosanske prošlosti. Napisao je 1962. zapaženu raspravu na arapskom jeziku "Mihnat al-islami fi Yugoslaviya" (Nevolje muslimana u Jugoslaviji). Iz poznijeg razdoblja je njegova studija na bosanskom o mješovitim brakovima ostala je neobjavljena.

¹⁶ M. P. Đurić: *Od teološke dogme do crkvenoga dijaloga*. U: "Crkva u svijetu" 34/1999., sv. 4, str. 496.